

MIROSLAV SANIGA

ROK V PRÍRODE

PERFEKT

ROK V PRÍRODE

MIROSLAV SANIGA

ROK V PRÍRODE

PERFEKT

Text © Miroslav Saniga
Photographs © Author 's archive
Illustrations © Miroslav Saniga, Juraj Martiška
Design © Marián Hatvani
Slovak edition © Perfekt 2016

Rok v prírode

Text: Miroslav Saniga
Fotografie: archív autora
Ilustrácie: Miroslav Saniga, Juraj Martiška

Editorka: Jana Matejičková
Jazyková redaktorka: Zuzana Petruľáková
Grafická úprava a zalomenie: Marián Hatvani

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, 811 08 Bratislava ako svoju 759. publikáciu.
Rok vydania 2016
Prvé vydanie

Tlač: POLYGRAF PRINT, spol. s r. o., Prešov

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve Perfekt, Cukrová 14, 811 08 Bratislava,
e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť v Knihkupectve Vojtecha Zamarovského
na Karpatskej 7 v Bratislave s **30 %** zľavou.

ISBN 978-80-8046-774-6
www.perfekt.sk

Úvod

Známy prírodovedec Miroslav Saniga opäť prichádza s novou knihou, ktorá nás bude sprevádzať lesom, lúkou i poľom počas celého roka. Ako všetky autorove knihy, aj táto rozpráva o tom, čo môžeme zažiť a vidieť v prírode, ak budeme mať oči otvorené a uši nastražené. Tento sprievodca prírodou znova presvedča, že v každom mesiaci tam na nás čakajú fascinujúce stvorenia, úžasné dojmy a nádherné chvíle. Stačí iba vnímať krásu v každom oblaku, bystrine, mravcovi či lúčnej kvetine. Kniha má dvanásť kapitol, ako je dvanásť mesiacov v roku. Zbalme si teda po ich prečítaní hoci aj každý mesiac turistický ruksak a či je leto alebo zima, vyberme sa ďaleko od ruchu civilizácie do zátíší prírody, aby sme si v jej zákutiach osviežili telo, myseľ i dušu.

Vydavateľ

Premeny prírody počas roka

Zjari začínajú v lese na miestach, kde sa stráca sneh, ožívať mikroorganizmy. Najmä tie v pôde a v mŕtvom dreve. Vlhký vzduch z topiacich sa zvyškov kryštálového snehu je na maximum nasiaknutý ich dychom. Zbožňujem podvečerné prechádzky lesnými zátišiami v tomto období práve pre jedinečnú atmosféru vlhkého povetria presýteného vôňou pôdy a prebúdžajúcich sa stromov. Z ich vrcholcov spievajú svoje árie lásky hlucháne, drozdy, červienky i vrchárky. A ja cítim, ako všetky bunky môjho tela, vyslabnutého po dlhotrvajúcej zime, vstrebávajú túto úžasnú silu oživujúcej prírody.

ĎATEĽ VEĽKÝ «

V lete, keď príroda požehnáva rastliny plodmi a zvieratá novým potomstvom, pociťujem neobyčajnú bázeň pred takýmito priam zázračnými javmi, ktoré zabezpečujú kontinuitu života na zemi... Jahody, maliny, černice, oriešky a ostatné plody prírody prijímam ako najväčšie dary.

Podjeseň po výdatnom kropení dažďom je vzduch v interiéri lesa nasiaknutý prenikavou vôňou z rozrastajúceho sa podhubia. Chutné rýdziky, buclaté hríby či žltkasté kariatka dráždia čuchové orgány a následne aj chuťové poháriky... V jeseni sa už ratolesti prírody ukladajú po splnení si najzákladnejšej úlohy zachovania pochodne života na odpočinok a vtedy obdivujem v lesoch pestrú paletu farieb. Tak rád sa túlam lesnými chodničkami vystlatými čerstvo opadaným lístím, ktoré príjemne šuští pod nohami.

Neopakovateľne čarovná atmosféra vládne v zátišiach prírody aj v zime. Pokoj, tíš, biela perina. Brodenie sa v hlbokom snehu je namáhavé, sprevádzané fyzickou únavou, kropajami potu stekajúcimi po tvári a chrbte. Keď sa však pozerám na stromy odeté do bielučkých kabátov zo sypkého snehu, kryštálkami ľadu vyzdobené pavučinové čipky na kríkoch či ľadovými cencúľmi okrášlené skalné police, pripadam si, akoby som vstúpil do siene nebeského raja. Liečivé účinky prechádzky zimnou prírodou pociťujem na každom kroku.

Príroda v pomeroch strednej Európy je v akomkoľvek ročnom období krásna – nádherná, rozmanitá, bohatá, že to nedokáže opísať ani najchýrnejší básnik a namaľovať najzručnejší maliar. V každom dennom i ročnom období počas dlhodobého evolučného vývoja neustále čaruje. Človek, ako jej najuvedomelejší obdivovateľ, by sa ju mal všemožne snažiť chrániť.

Kalendár prírody

Od poslednej doby ľadovej sa v prírode odohrávajú javy podľa predpísaného scenára s malými odchýlkami vo viacmenej presných časových obdobiach roka. Pod taktovkou meniacich sa klimatických pomerov tisícky rokov vznikol kalendár prírodných dejov a javov, odohrávajúcich sa podľa presne stanoveného časového harmonogramu. V odvekom

kalendári prírody má každé živé stvorenie predpísaný jedinečný scenár, ako sa má počas roka správať a má v ňom naordinovaný tiež svoj špecifický denný režim. Rastliny majú presne predurčené miesto a obdobie kvitnutia, aj čas na vytváranie plodov. Živočíchy majú zasa presne vymedzenú

scénu, kde majú žiť, obdobie, kedy majú byť aktívne a kedy sa majú uložiť na spánok. Vtáky majú predurčené miesto života a spôsob, ako majú prežiť nepriaznivé podmienky počas mrazivých dní. Preto sa niektoré prispôbobi, iné zasa letia stovky kilometrov na juh.

Naši predkovia, ktorí žili v tesnejšom vzťahu s prírodou, pozornejšie si všimli dianie v jej zátišiach. Viaceré nápadné javy odpozorovali a vyjadrili formou pranostík. Niektoré z nich si počas roka pripomenieme.

JANUÁR

V januári panuje v zátišiach našej prírody pravá zimná nálada s dostatkom snehu a celodennými mrazmi.

Hoci je tento mesiac najchladnejší, život sa nezastaví ani počas zdrvujúceho mrznutia. Na snehovej pokrývke možno pozorovať stopy zveri, ktoré nám prezradia veľa o dianí v lokalite. Je zaujímavé ich sledovať. Nočné ticho pretína sovie húkanie alebo strážidelné vlčie zavýjanie. To si sovy začínajú hájiť teritória a vlky sa zasubujú. Aj na horské bystriny viazaný vodnár potočný a drobný, len deväťgramový oriešok obyčajný, si počas panovania zdrvujúcich mrazov vyspevujú.

Ako na Nový rok, tak po celý rok

Už v prvý novoročný deň kráčam lesným chodníčkom v slabnúcich lúčoch vychádzajúceho zimného slniečka. Hrdzavé listy prikryli lesnú čistinku. Voňavé rastliny schovali hlávky, chrobáky zaliezli, vtáky už tiež dávno odlietli na juh. Len verné sýkorky, kôrovníky a brhlíky jemným štebotom zohrievajú uzimený les, aby mu nebolo

» DROZD ČIERNY

ORIEŠOK HNEVÝ «

tak clivo. Cítim najslabší tep jeho srdca, veď všetko bude čo nevidieť prikrýté snehom a sputnané okovami ľadu.

Šišky na smreku zabalil nočný namrzajúci dažďik do tenkej škrupinky krištáľového ľadu a teraz fluoreskujú v prvých slnečných lúčoch rána ako najkrajšie trblietky na vianočnom stromčeku. Veruže štedro ich požehnala tohto roku príroda, celá smreková hora sa od nich len tak trbliece.

Pavučina na jedličke je posiatá prvými snehovými vločkami. V odlesku slnečných lúčov žiari sťa striebřistý závoj nevesty ozdobený najzácnejšími drahokamami... Pavučinové čipky na smreku zasa vyzdobil cez

noc mrázik drobulinkými kryštálikmi, ktoré slnečné lúče, prebleskujúce pomedzi chvojinu, rozžiarili do zlatistého jasú.

Skutočne nadprirodzená krása

Pochod zasneženým lesným zátiším je námáhavý. Prechádzku mi spríjemňujú jemnučké hlásky jeho najvernejších nájomníkov, ktoré ma presviedčajú, že jeho srdce stále bije.

Nenechajú bez povšimnutia čo i len jeden stromček, konár, či puk. Tento vtáci drobzig všetko dokonale prezrie a ošetrí, aby bol na jar zelený zázrak zdravý a plný života.

Sovy si vymedzujú priestor

Hoci by sa zdalo, že tíš v nočnom januárovom lese nerozčeri žiaden hlas živého tvora, nie je to celkom pravda. Napríklad príslušníci rozvetvenej rodiny sov dávajú o sebe vedieť. Pokiaľ nechcú zostať bez revíru, v ktorom páry budú môcť vychovať svoje potomstvo, musia už v tomto čase obhajovať vyhukovaním svoje hniezdené revíry. V okolí miest a dedín zo skalných lomov alebo skalných útvarov možno za večerného súmraku alebo ráno na svitaní započuť tiahle húkanie „hú-hú“ výra skalného. Húkanie tejto najväčšej európskej sovy sa pri priaznivých poveternostných podmienkach rozlieha až do vzdialenosti jedného kilometra. V nižších polohách Slovenska sa nocou ozýva podobné, ale tichšie volanie myšiarky ušatej. V slovenských lesoch žije aj najmenšia európska sova – kuvičok vrabčí, ktorý je len o niečo väčší ako vrabec. Aj keď je to maličká sovička, pri obhajovaní svojho zvoleného revíru vie byť útočná. Samec sa dokonca opováži zaútočiť aj na oveľa väčšieho tvora, človeka, ak ho vydráždi jeho napodobňovaním.

Koncert sovieho vyhukovania možno zažiť v noci. Samce si takto nielen označujú budúce teritória, ale zároveň sa uchádzajú o náklonnosť potenciálnych partneriek. Pri hájení si svojich revírov sú niekedy veľmi agresívne a zavše zvädzajú

» SOVA OBYČAJNÁ

o teritória aj nelútostné súboje, pri ktorých sa môžu do seba zakvačiť pazúrmí. Priam strašidelne potom znejú nocou takéto zvuky, pripomínajúce hrdúsenie nejakého živočicha či človeka. Po vybojovaní teritórií a zasnúbení si sovie páry zakladajú hniezda. Na znáškach začínajú sedieť už začiatkom marca, hoci v horských lesoch v tomto období ležia ešte zláhy snehu a nočné mrazy nie sú nijakou vzácnosťou. Niet sa preto čomu čudovať, že si už teraz musia páry vybojovať územia pre výchovu potomstva.

Krásavci zo severu

Zimomrivejšie operence už dávno odišli zimovať na juh a len nemnoho ich zostalo vo svojich celoročných teritóriách. V početnej európskej rodine vtákov sú aj také severské druhy, ktoré počas zimných mesiacov prilietajú *dovolenkovať* do našich končín. V pravidelných niekoľkoročných intervaloch vidáme napríklad elegantné chochláče severské. Tieto buclaté operence s hodvábnym perím až spoza polárneho kruhu sú mimoriadne družné stvorenia, poletujúce vždy v krdlikoch. Keď ma poctia návštevou v mojej záhrade, nesmierne sa poteším. Posedávajú na zasnežených konárkoch jablonky alebo jarabiny a vytvárajú krásny obraz našuchorených farebných pampúšikov. Ich jemné svrčivé volanie ešte umocňuje zážitok z pozorovania a naplňa ma radosťou.

CHOCHLÁČ SEVERSKÝ «

Súdržná rodinka sýkoriek

Stále operence, ver-
né svojmu rodisku počas
celého roka, sa musia vyro-
nať s nástrahami zimy, kedy je
v prírode nedostatok potravy a aj kli-
matické pomery bývajú nepriaznivejšie
než po inú časť roka. Členovia početnej rodinky sýkoriek,
ktorú v našich lesoch tvorí sýkorka veľká, belasá, čiernohlavá,
hôrna, chochlatá a uhliarka sa musia počas zimy zomknúť do
krdlikov. Život v spoločenstve zaručuje jedincovi z hladiska
stratégie prežitia vyššie šance na prečkanie nepriaznivého
zimného obdobia.

» SÝKORKA HÔRNA

Januárový zážitok

SÝKORČÍ KOLOTOČ • ZAKAŽDÝM, KEĎ V ZASNEŽENOM LESE VIDÍM DRUŽNÚ RODINKU
SÝKORIEK, POTĚŠÍM SA JEJ AKO MALÝ CHLAPEC. V DETSTVE SOM MAL VŽDY VEĽKÚ
RADOŠŤ, KEĎ K NÁM DO ZÁHRADKY LIETALA POČETNÁ SÝKORČIA POSPOLITOSŤ A SÝKORKY
SA HAŠTERILI V JEDNOM KŔMIDLE. NA SNÚRACH NA BIELIZEŇ ČAKALI SÝKORKY PEKNE
V TROJSTUPE, POKIAĽ SA DOSTALI NA RAD. POTOM SI ZOBLI V KŔMIDLE JEDNO
SEMIENKO A ZARADILI SA NA KONIEC RADU.

NA TAKÝTO SÝKORČÍ KOLOTOČ SOM SA
DOKÁZAL DÍVAŤ CELÉ HODINY, OD
SKORÉHO RÁNA DO NESKORÉHO VE-
ČERA. AJ PRETO MI HÁDAM SÝKORKY
TAK PRIRÁSTLI K SRDCU.

» SÝKORKA BELASÁ

Spoločne je teplejšie

MLYNÁRKA
DLHOCHVOSTÁ <

V lesnom prostredí žije vtáčik, ktorý ma svojim nežným a nevinným výzorom vždy poteší. Mlynárka dlhochvostá je drobné vtáčie stvorenie s jemným operením a dlhočizným chvostíkom. Aby mlynárky lepšie prežili zimu, žije rodina pospolu aj v zimných mesiacoch. V noci pre-spávajú natisnuté na seba, sediac na konári stromu, pričom sú najdôležitejší členovia uprostred a najmenej dôležití, väčšinou najmladší členovia krdľa, zasa na kraji. Keď vane silný vietor, neraz týmto vtáčatám odfukuje chvostíky do bokov, ale občas aj cez chrbty pred hlavičky a vtedy vyzerajú veľmi komicky. Veľmi však oceňujem družné spoluzitie, ktoré im pomáha udržať si počas nemilosrdných januárových mrazivých nocí telesnú teplotu.

Spiaci chumáč s chvostíkmi

Rád pozorujem kôrovníka dlhoprstého, podivuhodného operenca, ktorý starostlivo prehliada každú škáročku v kôre na kmeňoch a na hrubých konároch stromov. Svojím šidlovitým zobákom dočiahne aj do tých najužších škár a puklín v kôre, odkiaľ si vyberá potravu. Očaril ma svojou smelosťou, pretože ma nechal prísť k sebe až na vzdialenosť niekoľkých krokov. Pamätám si na niekoľko mimoriadne krásnych zážitkov, keď tieto vtáčatá zavítali do mojej *Rozprávkovej vtáče*j záhradky. A hoci sa živia podkôrnym

hmyzom, až vtedy som sa mohol na vlastné oči presvedčiť, že keď je príležitosť, aspoň ochutnajú slnečnicové semienka. Naplno som si mohol vychutnávať ich pozorovanie.

S nepriaznivými poveternostnými pomermi a nedostatkom potravy sa zvieratá vyrovnávajú svojším spôsobom. Dlhé, až šesťnásťhodinové zimné noci prežívajú kôrovníky dlhoprsté obyčajne v dutinách alebo polodutinách stromov spoločne. Do bútlaviny sa natisne niekoľko jedincov tak, že im z nej trčia vonku len ostré chvostíky, niekedy vytvárajúce hviezdu. V takýchto tzv. *spiacich chumáčoch* vtáčatá jeden druhého zohrievajú. Keďže hnedasté sfarbenie chvosta dokonale splyva s kôrou stromu, nocujúce kôrovníky ľahko prehliadnu aj bystré oči potenciálnych predátorov (kuny, lasice, sovy).

Pokojný spánok v snehovom bunkri

Hlucháne, naše najväčšie lesné vtáky, sú priveľké na to, aby nocovali spolu v krdli niekde na konári či v dutine. Museli si nájsť vlastný spôsob, ako prečkať chladné zimné noci.

Hoci hluchán tiež bežne prespáva na stromoch, spáva tam jednotlivo. Keď však zavíta do našich lesov tuhá zima až kdesi zo severskej tundry, nechce sa mu mrznúť na konári. Vtedy vždy na večer zletí na zem a tam si nájde niekde v snehovom záveji vhodné miesto. Najlepšie mu vyhovuje hlboký sypký sneh, v ktorom sa zahrabe a spí ako pod teplou perinkou. Ráno sa zobudí načas. Nepotrebuje vidieť, či už

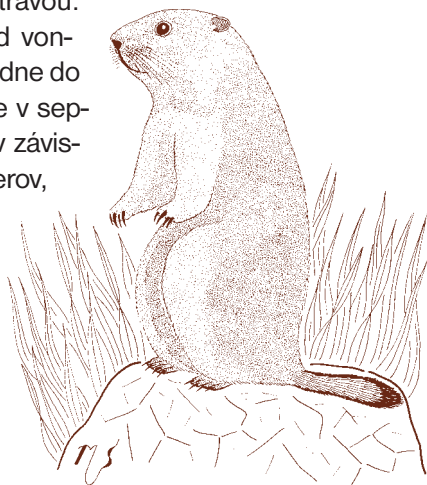
» KÔROVNÍK
DLHOPRSTÝ

vyšlo slnko, aby vedel, že v lese už panuje deň. Jeho vnútorné biologické hodinky sú také presné, že sa na ne môže úplne spoľahnúť.

Organizmus v pohotovostnom režime

V tomto období, keď v prírode panuje obyčajne pravé zimné počasie so zálahami snehu a zdrvujúcim mrazmi, svište vo svojich podzemných úkrytoch prespávajú zimu tzv. pravým zimným spánkom. Počas neho im klesá telesná teplota na +1 až +2 °C a všetky životne dôležité fyziologické funkcie organizmu bežia na minimum, aby zvieratá miňalo čo najmenej energie. Pred trištvrtoročným zimným spánkom sa svište vypasú a energiu potrebnú na udržanie chodu organizmu v *pohotovostnom režime* spotrebúvajú z podkožného tuku, ktorým sa zaobalili počas vypásania v lete a na jeseň.

Tieto horské hlodavce prespávajú zimu spolu. Pred spánkom si svišťa rodinka upcháva vchod do podzemného labyrintu chodieb suchou trávou. Potom v pokoji, izolovaná od vonkajšieho diania, zaľahne a upadne do stavu letargie. Deje sa to ešte v septembri a zo spánku precitá, v závislosti od poveternostných pomerov, v priebehu mája. K spánku sa na jeseň svište ukladali ako buclaté stvorenia, na jar vychádzajú z nôr vychudnuté, avšak natešené, že sa po dlhom trištvrt-

ročnom dobrovoľnom podzemnom väzení zasa môžu vyhrievať v lúčoch vysokohorského slniečka. Hoci takéto slnenie sprevádzajú vysoké dávky škodlivého UV žiarenia, svište sa ho nemusia obávať, lebo ich pred ním chráni srst s vysokým ochranným faktorom.

Operený pustovník

Život murárika červenokríd-leho v pustatine prikrých skál možno bez akéhokoľvek zveličovania prirovať k najprisnejšej pozemskej *reholi opereného pustovníka*. Skalné prostredie vo vysokých horách predstavuje po stránke klimatickej a v nadväznosti na to aj potravnej naozaj jedno z najnehostinnejších prostredí na svete. Presviedčam sa o tom najmä

v zimnom období, keď skalné úbočia a steny vyzdobí metrovými cencúľmi mráz a murárik si hľadá požíveň v štrbinách za záclonou týchto ľadových dekorácií. Keď mu to podmienky umožňujú, často sa rozhodne preskúmať aj predsiene jaskynných priestorov, kam sa na sklonku jesene pred chladným počasím uchýli veľké množstvo hmyzu, pavúkov, ale i mäkkýšov, ktoré sa tiež objavujú jeho v jedálničku. Krasové útvary predstavujú pre murárika doslova potravné špajze, kde nájde nielen v zime, ale po celý rok pestrý a bohatý jedálny lístok. Jaskyne mu však neposkytujú v zimnom období iba bohaté pohostenie, ale aj vhodné útočisko pred nepriaznivou poveternostnou situáciou.

» MURÁRIK
ČERVENOKRÍDLY

Po väčšinu roka, okrem obdobia hniezdenia, žije murárik vo svojom skalnom príbytku osamotený pustovnícky život. Skaly sú totiž neobyčajne skúpe na dostatok vhodnej potravy, neuživil by viac jedincov a v zimných mesiacoch je situácia ešte horšia. Nájst' v januárových mrazoch zimujúci hmyz je nesmierne náročné. Vrodený pud prežitia preto káže murárikovi nenávidieť v tomto čase všetkých ostatných príslušníkov svojho druhu a ešte razantnejšie ako na jar obhajovať si svoje zimné teritórium. Týka sa to tiež samičky. Príroda zašla dokonca tak ďaleko, že v zime sa zotierajú farebné rozdiely medzi pohlaviami a samček so samičkou vyzerajú rovnako. Necítia potom k sebe žiadnu príťažlivosť, a preto sa vzájomne odháňajú, hoci v lete spolu tvorili pár a vyvedli mláďatá. Jediné osamotené muráriky majú šancu prežiť zimu. Ich obrúčkovanie síce potvrdilo, že páry si môžu byť verné viac rokov za sebou, no ich zvláštna povaha so schopnosťou nenávidieť sa tomu protirečí. Najpravdepodobnejším sa teda javí vysvetlenie, že muráriky sú verné najmä lokalite, v ktorej vyrástli. Tam sa vracajú jar čo jar stáli partneri, hoci zimovali stovky kilometrov od seba, obsadia svoje lanské hniezdisko a opäť zahniezdia spolu. Ak sa však niektorý z partnerov nevráti, môže rodič zahniezdiť aj so svojim vlastným potomkom, ktorý sa tiež vracia do svojho rodiska. Stane sa však, že počas krutej zimy zahynú obaja minuloroční partneri. Potom sa môžu vo svojom rodisku spáriť ich potomkovia (brat so sestrou). Len ťažko môžu totiž očakávať vo svojom teritóriu nejakých zablúdených jedincov z iných rodín, sídliačich niekoľko kilometrov ďaleko. Takto sa dajú vysvetliť pokrvné partnerstvá, a tým aj zatiaľ ešte nie celkom potvrdený predpoklad, že na niektorých lokalitách je to jediná šanca, aby tam muráriky prežili.

Zaujímavosť

MIMORIADNE ZAUJÍMAVÝM JAVOM ZIMNÉHO SPÁNKU JE, ŽE SA POČAS NEHO NEROZVÍJAJÚ ZVIERATÁM ŽIADNE INFEKČNÉ OCHORENIA. ZVIERA, PRESPÁVAJÚCE ZIMU V HLBOKOM BEZVEDOMÍ, SI JEDNODUCHO NEMÔŽE DOVOLÍŤ OCHORIET, KEĎŽE V TAKO TO STAVE O SEBE PRAKTICKY NEVIE. PRETO JEHO ORGANIZMUS PRODUKUJE V TOMTO OBDOBÍ VO ZVÝŠENEJ MIERE OBRANNÉ LÁTKY, ULOŽENÉ V TUKOVÝCH ZÁSOBÁCH.

Neposedný vodnár

Hoci tuhé zimy budia dojem, že počas nich i vtáčí spev zamrzol, predsa sa len nájdu medzi vtáčatami otužilci, ktoré si švitoria aj v tých najkrutejších mrazoch. Pri pohľade na vodnára potočného, podrepujúceho na balvane, vyčnívajúcim zo skrz-naskrz zamrznutej horskej bystriny, mi naskáču po celom tele zimomriavky. V treskúcom mraze obklopený ľadom v závoji pary vznášajúcej sa z vodopádu, si toto otužilé stvorenie nôti svoju tichú pesničku. Pri započutí jeho nápevu mi je hneď teplejšie nielen na duši, ale aj inde, najmä keď porovnam svoje nohy, zababušené v nepremokavých vibramkách a jeho holé hnatíky.

» PÍŠŤK
SEDMOSPÁČIK